

A large, stylized white graphic of a gender symbol, resembling a combination of a male symbol (♂) and a female symbol (♀), centered on the page. The symbol is composed of thick, hand-drawn white lines. The central circle is the largest part, with a horizontal bar extending to the left and a vertical bar extending downwards. From the top-left of the circle, a horizontal bar extends to the left and then a diagonal bar points up and to the left. From the top-right of the circle, a horizontal bar extends to the right and then a diagonal bar points up and to the right. The text "SUKUPOOLEN MONINAISUUS" is centered within the white circle.

SUKUPOOLEN MONINAISUUS

**“Kaikki tavat elää
todeksi omaa
sukupuoltaan
ovat luonnollisia.”**

SISÄLLYS

- 03** Sukupuolen moninaisuus on luonnollista
05 Moninaisuus osana kulttuuria ja historiaa
07 Sukupuolen moninaisuus Suomessa – ennen ja nyt
09 Tyttöpojat ja poikatytöt
12 Koko perheen asia
14 Parisuhde ja sukupuoli
18 Ennakkoluulot ja vähemmistöstressi
20 Ihmisoikeudet kuuluvat kaikille
22 Moninaisuuden hyväksyminen vahvistaa terveyttä
24 Moninaisuus voimavarana
26 Moninaisuus numeroina
26 Kirjallisuus
28 Monet meistä ovat löytöretkellä sukupuoleen
31 Sanastoa

Seta ry
Pasilanraitio 5
00240 Helsinki
transtukipiste.fi / seta.fi

Toimittaja: Maarit Huuska
Taitto: Eliisa Alatalo
Kuvitus: Saara Teinilä
Paino: Trinket oy
3. korjattu painos

SUKUPUOLEN MONINAISUUS ON LUONNOLLISTA

Sukupuolen moninaisuus tarkoittaa, että sukupuolen fyysinen kehitys ja sukupuolen kokeminen ihmisillä vaihtelee. Sukupuolen moninaisuus on osa luonnon ja ihmisen monimuotoisuutta.

Saatamme luulla, että kaikki ihmiset voidaan selkeästi jakaa kahteen sukupuoleen ja että poikkeukset tästä ovat hyvin harvinaisia. Nykyään kuitenkin tiedetään, että sukupuolen moninaisuus ihmisillä on paljon yleisempää kuin on aiemmin kuviteltu. Lähes kaikki tuntevat ihmisiä, joiden elämässä sukupuolen moninaisuus on jollain tavalla läsnä. Tätä ei aina tiedosteta. Sukupuolivähemmistöön kuuluu kaiken ikäisiä, kaikissa ammateissa toimivia ja eri etnisiin ryhmiin kuuluvia tavallisia ihmisiä. He ovat esimerkiksi koululaisia, opiskelijoita, eläkeläisiä, lääkäreitä, lastentarhanopettajia, duunareita, vaikuttajia, taiteen harrastajia, asiakkaita, asiantuntijoita ja vanhempia.

Kohdussa alkiona meillä kaikilla on mahdollisuus kehittyä tytöksi ja pojaksi. Perimmäme ja kasvuympäristömme määräävät fyysisistä kehityksistä. Jokainen meistä on kohdussa käynyt läpi useita tärkeitä kehitysvaiheita joko tyttö- tai poikasuuntaan. Jotkut meistä ovat kohdussa käyneet läpi kehitysvaiheita sekä tyttö- että poikasuuntaan. Nämä varhaiset kehitysvaiheet vaikuttavat naisellisuuteemme ja/tai miehi-

syyteemme sekä siihen, miten myöhemmin koemme sukupuolemme. Osa lapsista on kehittynyt fyysisesti niin yksilöllisesti, ettei heitä heti syntymän jälkeen pystytä määrittelemään työtöiksi eikä pojiksi.

Sukupuolen moninaisuus koskettaa meitä kaikkia. Jokainen ihminen on ainutkertainen yhdistelmä miehisenä ja naisellisena pidettyä. Samalla lailla kuin pituutemme tai silmiemme väri vaihtelee tai olemme erilailla lahjakkaita, meillä kaikilla on ainutlaatuinen keho ja oma tapamme kokea naiseutta, mieheyttä ja niiden yhtä aikaista läsnäoloa itsessä tai sukupuolettomuutta. Olemme kulttuurissamme tottuneita korostamaan sitä, mitä miehet ja naiset keskimäärin ovat. Kaikki tavat elää todeksi omaa sukupuolta ovat kuitenkin luonnollisia. Voimme oppia vielä enemmän arvostamaan

Sukupuolivähemmistöön kuuluu kaiken ikäisiä, kaikissa ammateissa toimivia ja eri etnisiin ryhmiin kuuluvia tavallisia ihmisiä.

sukupuoleen liittyvää yksilöllisyyttä ja moninaisuutta. Kaikki ihmiset eivät samastu sukupuoleen. Heillä ei ole kokemusta siitä, että jokin sukupuoli tuntuisi omalta.

Sukupuolen moninaisuutta esiintyy myös monilla eläinlajeilla. Esimerkiksi Suomessa osalla Kilpisjärven sammakoista sukupuoli toisinaan vaihtuu ja osa ikääntyvistä sorsanaaraista muuntaa värinsä sorsauroksen kaltaiseksi.

Jos sukupuoli ajatellaan kahdeksi vain eri ryhmäksi – naisiksi ja miehiksi – ei osa ihmisistä sovi kumpaankaan ryhmään. Osa ihmisistä kokee tarvetta olla välillä toisessa ryhmässä ja välillä toisessa. Osa ihmisistä kokee tarvetta vaihtaa ryhmää, johon heidät on liitetty, voidakseen olla oma itsensä. Sukupuolen voisi ajatella janaksi tai avaruudelliseksi jatkumoksi. Janan toisessa päässä on mieheys ja toisessa naiseus ja avaruudessa on myös vapaata tilaa sukupuolettomuudelle. Näin jokainen ihminen voisi löytää itselleen sopivan kohdan naismies-janalla tai janan ulkopuolelta.

**MISTÄ TIEDÄN
VARMASTI,
MIKÄ MINUN
SUKUPOULENI
ON?**

MIHIN KOHTAAN JANAA SINÄ MENISIT? Miten löytäisit itsellesi sopivan kohdan - vai tuntuuko mikään kohta sopivalta? Miettisitkö, kuinka maskuliininen tai feminiininen on kehosi, millainen on luonteesi ja pidetäänkö toimintatapojesi tai kiinnostuksien kohteitasi naisellisina vai miehisinä? Samastutko naisten vai miesten ryhmään, molempiin vai et kumpaankaan? Vaikuttavatko sinuun toisten toiveet tai yhdenmukaisuuden paine? Oletko sama joka tilanteessa, eri päivinä, ennen, nyt ja tulevaisuudessa vai miten sukupuolesi voi elämäsi aikana muuttaa muotoaan?

MONINAISUUS OSANA KULTTUURIA JA HISTORIAA

Ihmiskunnan alusta asti kaikissa tunne-
tuissa kulttuureissa on ollut sukupuolen
moninaisuutta. Eri kulttuurit ovat antaneet
tälle vaihtelulle erilaisia merkityksiä. Mo-
nissa maailman kulttuureissa sukupuolen
moninaisuus on ollut tunnustettu ja hyväk-
sytty osa ihmisyyttä ja yhteisöä. Esimerkiksi
hautalöydössä muinaisen eurooppalaisen
kulttuurin ihminen, jolla on miehen keho, on
haudattu kunnioittavasti naisten esineistön
kanssa kasvot suuntaan, johon tämän kul-
tuurin naisvainajat haudattiin.

Jotkut kulttuurit ovat olleet hyväksyvämpiä
sukupuolen moninaisuutta kohtaan kuin toi-
set. Kulttuurintutkimuksessa on huomattu,
että sukupuolen moninaisuuden hyväksy-
vissä kulttuureissa eri sukupuolia on yleen-
sä ajateltu olevan kolme tai neljä. Joskus
sukupuolia on ajateltu olevan jopa kymme-
nen. Esimerkiksi nykyajan Intiassa on kolme
sukupuolta, miesten ja naisten lisäksi hijrat.
Hijrat kuuluvat eteläaasialaiseen perintee-
seen.

Meksikon intiaaneilla Zapotekeilla on kolme
sukupuolta. Zapotekit ajattelevat joidenkin
yksilöiden syntyvän muxeksi eli kolman-
teen sukupuoleen jumalan tahdosta, mikä
tekee heistä arvostetun ihmisryhmän. Tämä
arvostus näkyy etenkin perheen ja suvun
piirissä. Muxeksi synnyttään, ja pikkupo-
kien voidaan huomata oleva muxejä joskus

jo kolmen ikävuoden tienoilla. Muxe leikkii
nukeilla ja pitää kotileikeistä, hän matkii
mieluummin äitiään kuin isäänsä ja hän pu-
keutuu mielellään tyttöjen vaatteisiin. Oman
sukupuolen löytämiseen ja sen ilmaisuun
annetaan aikaa ja väljyyttä. Yleisesti ajatel-
laan, että muxet ovat lapsista lahjakkaimpia
ja älykkäimpiä, joten perheet panostavat
usein heidän koulutukseensa enemmän
kuin muiden lapsien. Perinteisesti muxet
ovat voineet tehdä sekä miesten että nais-
ten töitä. Koska heillä uskotaan olevan suu-
ria taiteellisia lahjoja, he ovat usein olleet
käsityöammateissa. Nykyään he työskente-
levät usein hyvin koulutettuina politiikassa
tai viranhaltijoina.

Sukupuolen määrittely on vaihdellut eri kult-
tuureissa. Sukupuoli on joissakin kulttuu-
reissa voitu määritellä biologisesti/anatomi-
sesti. Tällöin kolmannen sukupuolen rooliin
kasvatetaan esimerkiksi lapsi, jolla syntyes-

**Monissa kulttuureis-
sa on tunnettu asia,
että samalla ihmisel-
lä voi olla useita su-
kupuolia.**

sään on sekä tytön että pojan kehollisia piirteitä. Joissakin kulttuureissa taas sukupuolen itsemäärittely on ensisijainen. Jokainen kertoo itse, mitä sukupuolta hän on ja toiset hyväksyvät sen. Joissakin kulttuureissa tieto omasta sukupuolesta saadaan unissa. Sukupuoli voi lisäksi määräytyä sosiaalisten tehtävien mukaan: se, mitä työtä teet tai mihin kotitöihin osallistut, määrittää roolisi ja sukupuolesi.

Karnevaalit ja muut rituaaliset tavat ovat antaneet tilaa, vahvistaneet ja luoneet sukupuolen moninaisuutta. Monissa kulttuureis-

sa on tunnettu asia, että samalla ihmisellä voi olla useita sukupuoliä. Esimerkiksi sama ihminen voi olla sekä mies että nainen. Sukupuolta ei välttämättä myöskään ajatella pysyväksi, vaan sukupuoli voi muuttua elämän aikana. Tällä hetkellä monikulttuurisissa yhteisöissä vanhat traditiot voivat toimia voimavarana lapsille ja nuorille, joiden kulttuurinen tausta on sukupuolen moninaisuutta kunnioittava.

Onnelliset. Thea ja Gitta Thaimaassa.

SUKUPUOLEN MONINAISUUS SUOMESSA – ENNEN JA NYT

Suomessa on historiallisesti ollut erilaisia vaiheita suhtautumisessa sukupuolen moninaisuuteen. 1500–1700-luvuilla sukupuoli-ajan ylittäminen pukeutumisella ja roolinotolla oli lain mukaan rangaistava teko. Tosin samaan aikaan 1600-luvulla Ruotsi-Suomea hallitsi kuningatar Kristiina, joka oli olemukseltaan miehinen, toimi kuin miehet ja korosti maskuliinisuuttaan. Ilmeisesti poikkeuksia on siis sallittu.

Suomalaisen talonpoikaiskulttuurin uskotaan olleen melko salliva sukupuolen moninaisuutta kohtaan. Esimerkiksi vanhoissa kansansaduissa esiintyy prinsessa, joka muuntui prinssiksi. On myös kuvattu, miten metsän kettu auttoi tyttöä, joka oli syntynyt ilman sukuelintä. Näitä tarinoita on kerrottu yhteisössä ja ne ovat voineet rohkaista lapsia, joiden sukupuoli-aiheet tai samastuminen on ollut erityistä.

1800-luvulla kättilöitä opetettiin kohtaamaan intersukupuolisina syntyviä lapsia perheineen jopa enemmän kuin nykyisessä kättilökoulutuksessa. 1800-luvun lopulla länsimaissa syntyi ajatus, että on olemassa psyykkistä kaksineuvoisuutta. Psyykkisesti kaksineuvoiset ihmiset olivat aikakauden käsityksen mukaan sairaita ja tähän joukkoon luettiin muun muassa homot, transvestiitit ja transsukupuoliset. Käsit-

seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolen kokemisesta sairautena vaikutti voimakkaasti ihmisten elämään. Myönteistä oli sukupuolen korjaushoitojen kehittäminen, jotka Suomessa tulivat joillekin mahdolliseksi 1970-luvulla. Kielteistä oli stigmatisointi eli ihmisten leimaaminen sekä ihmisten tavallisuuden ja normaaliuuden kieltäminen. Nykyisin asenteissa ollaan palaamassa suomalaisille juurille eli kohti sallivaa ja ymmärtävää asennoitumista suhteessa sukupuolen moninaisuuteen. Sairasluokitukset on Suomessa purettu muilta ryhmiltä paitsi niiltä, jotka voivat tarvita lääketieteellistä sukupuolen korjaushoitoa.

Sukupuoli on ominaisuus, jonka perusteella jaamme ihmiset eri ryhmiin. Tutkimusten mukaan kohtelemme huomaamattamme miehiä ja naisia hieman eri tavoin. Kiinnitämme kulttuurissamme sukupuoleen paljon huomiota ja sen perusteella oletamme tietävämmä toisista ihmisistä enemmän kuin mitä oikeasti voimme heistä tietää. Ajatteluumme ja toimintaamme ohjaavat osin sukupuolinormit.

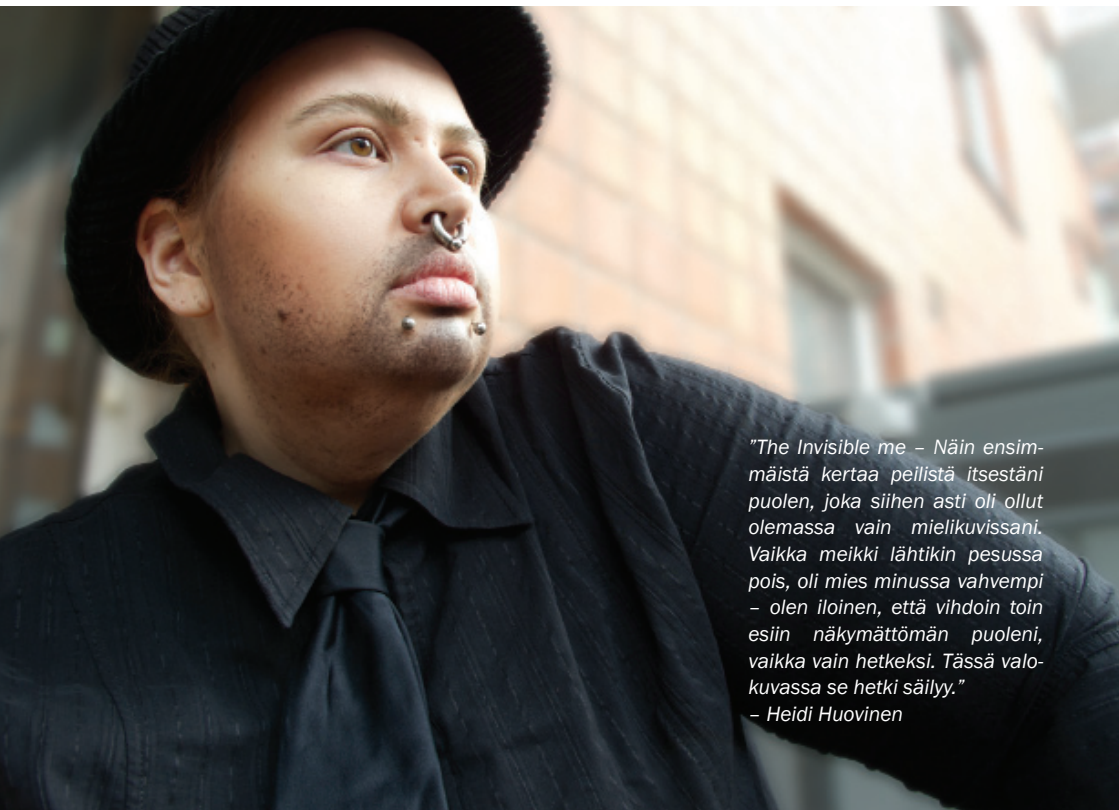
Sukupuolinormit eivät ole samanlaisia normeja kuin monet käyttäytymisnormit, jotka voivat olla myös hyviä kannustaessaan esimerkiksi toisten ihmisten huomioon ottamiseen. Sukupuolinormeista seuraa, että

ihmisiltä odotetaan asioita, jotka ovat mielivaltaisia ja vastoin monien ihmisten ruumiin muotoa, luontaista elekieltä tai melko pysyviä piirteitä temperamentissa. Ne myös rakentavat ihmisten välille hierarkiaa. Ihmisellä on tarve tulla nähdyksi ja arvostetuksi sellaisena ihmisenä kuin hän on, ei arvostelluksi.

Suomessa kaikki ihmiset on virallisesti jaoteltu kahteen sukupuoleen. Esimerkiksi Australiassa ja Nepalissa passissa on kolmas sukupuolikategoria ja Saksan eduskunnassa on keskusteltu, pitäisikö tehdä juridisesti mahdolliseksi olla kolmatta sukupuolta. Onkin mahdollista, että tulevaisuudessa virallisia sukupuolia on enemmän kuin kaksi. Yhteiskunnan tunnustus sukupuolen moninaisuuden olemassaololle on tärkeää kaikkien hyvinvoinnin kannalta.

*"Olen transnainen ja judoka, eli aika kova paketti."
- Heidi Mattila*

*"The Invisible me - Näin ensimmäistä kertaa peilistä itsestäni puolen, joka siihen asti oli ollut olemassa vain mielikuvissani. Vaikka meikki lähtikin pesussa pois, oli mies minussa vahvempi - olen iloinen, että vihdoinkin toin esiin näkymättömän puoleni, vaikka vain hetkeksi. Tässä valokuvassa se hetki säilyi."
- Heidi Huovinen*

**MISTÄ VOI HUOMATA,
ETTÄ LAPSELLA ON
SUKUPOULIRISTIRIITÄ?**

TYTTÖPOJAT JA POIKATYTÖT

Lapset kehittyvät sukupuoleensa erilaisia kehityspolkuja pitkin. Saatamme kuvitella, että aina kun lapsi syntyy esimerkiksi tytöksi, hän alkaa jo varhain ymmärtää olevansa tyttö ja toimia ja tuntea kuin tytöt. Vaikka lapsen kehitys vastaisi ennalta oletettua, on lapsella usein enemmän sukupuolen joustavuutta, vaihtelevia rooleja ja kiinnostuksen kohteita kuin mitä kasvuympäristössä huomataan tai tuetaan. Osa lapsista kehittyi tämän sosiaalisen odotuksen vastaisesti, esimerkiksi tyttö on kuin poika tai poika on kuin tyttö.

Kun lapselle syntyy oma tunne siitä, että hän on tyttö tai poika, tätä kutsutaan sukupuoli-identiteetiksi. Sukupuoli-identiteettiin kuuluu ihmisen oma näkemys siitä, millainen hän on tyttönä, poikana tai sukupuolten välimaastoon sijoittuvana. Tämä identiteetti elää ja muuttuu koko elämän ajan. Yleensä ihmisen perustava samastuminen tytöksi tai pojaksi, mieheksi tai naiseksi, ei kuitenkaan muutu. Siksi sitä on kutsuttu sukupuoli-

leen liittyväksi ydinidentiteetiksi. Useimmilla ihmisillä tämä syntyy varhain, noin 3-vuotiaana.

Osa lapsista, varsinkin pojista, kehittää kaksi sukupuolisamastumista. Tällainen lapsi on poika ja välillä hän on tyttö. Tytöksi eläytymällä hän voi ilmentää kaikkia niitä hänessä olevia taipumuksia ja tuntemuksia, joita pojilla ei ehkä hyväksytä hänen kasvu- ja ympäristössään. Tytölläkin voi olla mielikuva itsestään myös poikana.

Kaikilla ihmisillä ei ole sukupuoli-identiteettiä. Tämä voi liittyä siihen, että lapsi ei ole sellainen kuin tytöt eikä sellainen kuin pojat. Hän on toisaalta kuin tytöt ja toisaalta hän on kuin pojat. Lapsi ei kiinnity kumpaankaan sukupuoleen. Nuorena tai aikuisena jotkut tällaisista lapsista voivat kutsua itseään transgendereiksi, muunsukupuolisiksi, monisukupuolisiksi tai sukupuolettomiksi. Joskus ihmiseltä puuttuu lapsena selkeä sukupuoli-samastuminen, mutta varhais-

sa tai myöhäisessä nuoruudessa hän pystyy rakentamaan sukupuoli-identiteetin naisena tai miehenä. Joskus taas hänen identiteettiinsä kuuluu sukupuoli-identiteetin kokemus koko elämän ajan.

Kun lapsi alkaa vahvasti kokea olevansa eri sukupuolta kuin mitä muut ihmiset hänestä ajattelevat, lapsella sanotaan olevan sukupuoli-eriytyä. Koska juuri lapsen kehon takia ihmiset uskovat hänen olevan tyttö tai poika, lapsi voi alkaa kokea kehon olevan vieras tai sopimaton hänelle. Kun kokemus jatkuu lapsuudesta nuoruuteen, kyse voi olla transsukupuolisuudesta.

Lapsi voi ilmaista itseään sanallisesti: ”voiko taikalintu tulla ja muuttaa minun hahmon”, ”minä näytän pojalta, mutta sisällä tuntuu tytöltä”, ”mikset sinä äiti näe, että minä olen poika” tai ”en ole vielä päättänyt, tuleeko minusta isona mummi vai ukki”. Lapsi ei aina ilmaise itseään sanallisesti vaan toiminnallisesti. Lapsi kuvittelee, että hänellä on erilainen keho kuin todellisuudessa, esimerkiksi tyttökehon sisällä on penis. Lapsi kuvittelee, että hänen kehonsa muuttuu muotoaan ja pian hän on toista sukupuolta. Hän yrittää pissata toisen sukupuolen tavalla. Lapsi valitsee jatkuvasti lelut, kaverit, leikit ja fantasiaahmot, jotka ovat tyyppisiä toiselle sukupuolelle. Hän voi kieltäytyä itselleen sopimattoman sukupuolen vaatteista.

Sukupuolen moninaisuutta ei voi kukaan aiheuttaa toiselle ihmiselle. Ihminen itse ei myöskään yrittämällä pysty muuttamaan sukupuolen kokemistaan. Kyse ei ole myöskään kasvatuksesta epäonnistumisesta. Lasta ei pysty ohjaamaan sukupuoleen, joka ei lapselle sovi, silloin kun lapselle on jo syntynyt tunne omasta sukupuolestaan. Toki lapsen käyttäytymistä voi ohjata ja kasvuympäristö voi saada lapsen ”näyttelemään” sukupuolta, jota lapsi ei tunne omak-

seen. Tällöin lapsi ei kuitenkaan voi hyvin. Jos lapsi on yrittänyt sopeutua syntymäsu-
kupuolensa rooliin esittämällä sukupuolta, tämä ei välttämättä ole vanhempien syytä vaan myös laajempi kulttuuriympäristö vaikuttaa. Esimerkiksi lapsen kaveripiiri ja se, onko koulussa tilaa sukupuolen moninaisuudelle, vaikuttavat lapsiin voimakkaasti.

*”Olen tällainen, enkä muuksi muutu.”
– Tinja 12 vuotta*

”Intoa ja iloa täynnä hän meni kotiin, ja kertoi tanssiaisista vanhemmilleen. Erityisesti puku piti miettiä huolella; tanssiaiset olivat niin tärkeä tapahtuma, että ei sinne ihan missä rievussa tahansa voinut mennä. Santeri oli iloinen, koska hän vihdoinkin voisi toteuttaa unelmansa: tanssia hieno juhlamekko päällä! Mekon tulisi olla niin hieno, että kenelläkään muulla ei olisi hienompaa mekkoa. Ei edes Mirellalla, joka olisi Santerin tanssipari”.

Ote satuvihkosta Satuja sukupuolen moninaisuudesta lapsille (Transtukipiste 2014)

Kuvitus: Katriina Rosavaara

KOKO PERHEEN ASIA

Perheeseen voi syntyä vauva intersukupuolisen tilan kanssa. Tämä havaitaan usein heti lapsen synnyttyä, vaikkakin joskus vasta paljon myöhemmin. Lapsen kehitys sukupuoleen on yksilöllistä. Lapsella voi olla anatomisia eroja verrattuna tyttöihin tai poikiin. Joskus lapsella on paljon tytön piirteitä ja joitakin poikamaisia piirteitä tai päinvastoin. Tällöin lapselle määritellään sukupuoli sen mukaan, kumpaa hän enemmän ilmentää.

Joskus lapsella on sekä tytön että pojan piirteitä niin tasaisesti, että on vaikeaa päättää, kumpi sukupuoli voisi olla hänen virallinen sukupuolensa. Lääketieteellisen arvion perusteella lapselle yritetään valita sukupuoli, jonka lapsi helpommin voisi tuntea omakseen. Intersukupuolisen tilan kanssa syntyville lapsille ei tule antaa muita kuin lapsen terveyden kannalta aivan välttämättömiä hoitoja – toimivia sukuelimiä ei esimerkiksi tule pyrkiä normalisoimaan, sillä vasta lapsen kasvaessa selviää, mikä hänen sukupuolensa on. Anatomiaa voidaan nuoruudessa tai aikuisuudessa korjata, jos lapsi alkaa kasvaessaan sitä itse toivoa.

Vanhemmat voivat kasvattaa lapsen, kuten ovat kasvattaneet tämän sisarukset tai valita kasvattustavan omien arvojensa mukaan. Osa vanhemmista voi helpommin valita sukupuolisensitiivisen kasvatustyylin, kun lapsi on syntynyt intersukupuolisen tilan kans-

sa. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan, että kaikille lapsille annetaan tilaa olla omanlaisiaan – eivätkä aikuisten sukupuoli-odotukset ohjaa sitä, mihin lapsia kannustetaan. Toiset vanhemmat taas haluavat rohkaista lasta omaksuma pojan tai tytön identiteetin kasvattamalla lasta tytöksi tai pojaksi. Vanhempien kasvatustyyli ei kuitenkaan määrää lapsen sukupuolen kokemista. Se nousee lapsesta itsestään, lapsen synnynnäisten ominaisuuksien ja koko kasvuympäristön vuorovaikutuksena.

Suuri osa intersukupuolisen tilan kanssa syntyneistä lapsista tuntee olevansa sukupuolta, joka heille on määritelty ja johon heidät on kasvatettu. He voivat tuntea itsensä tytöksi tai pojaksi, kuten muutkin lapset. Osa näistä lapsista tuntee kasvaessaan, että he ovat psyykkisesti moninaisia sukupuolensa suhteen tai kolmatta sukupuolta. Lapsi tarvitsee kasvattajien tukea, jos hänellä on tavallisesta eroavaa kehitystä. Kasvattajat taas tarvitsevat tukea lähipiiriltään.

Esimerkiksi Saksassa on kolme virallista sukupuolta. Lapsi voidaan aluksi liittää kolmanteen kategoriaan ja lapsi voi myöhemmin saada omaksi kokemansa sukupuolen viralliseksi sukupuolekseen.

Kun yksi perheenjäsen kuuluu sukupuolivähemmistöön, koskettaa se myös perhettä ja

sukua. Kun lapsen sukupuoli on moninainen, vanhemmuus on tavallista haastavampaa. Vanhemmat voivat kokea ympäristöstä tulevaa sosiaalista painetta, koska vanhempien odotetaan kulttuurissamme kasvatavan lapset tytöiksi ja pojiksi ja toimivan lapsen kasvun roolimalleina. Vanhemmat voivat turhaan kuvitella, että he itse ovat jotenkin epäonnistuneet vanhempina ja lapsi puolestaan voi alkaa kuvitella epäonnistuneensa lapsena.

Meiltä puuttuu sanoja, tapoja, tottumuksia ja rituaaleja siihen, miten kasvattaa esimerkiksi poikaa, joka on kuin tyttö. Vanhemmissa herää paljon vaikeita kysymyksiä ja on tehtävä valintoja. Tulisiko lasta kasvat-
taa tyttärenä vai poikana? Puetaanko lapsi juhliin mekkoon vai pukuun? Annetaanko lapsen kotona olla vapaasti ja rajoitetaanko kodin ulkopuolella lapsen sukupuolen ilmaisua lapsen turvallisuuden takia? Annetaanko lapsen olla joka paikassa omanlaisensa, jotta lapsi ei ala sosiaalisesti vetäytyä turvaan häneen kohdistetuilta sukupuolirooliodotuksilta? On tärkeää vahvistaa lasta, ettei hän kärsi erilaisuuden takia tai joudu kiusatuksi. Säilyykö tyttömäisyys tai poikamaisuus aikuisuuteen asti? Vanhemmilla on lupa toimia niin, että lapsi tulee onnelliseksi

saadessaan olla oma itsensä. Vanhempien huoli on merkki siitä, että he kantavat vastuuta lapsestaan.

Eräs isä käytti luovuuttaan tukeakseen tyttöpoikaansa, jota toiset lapset kiusasivat: isä pukeutui itsekin mekkoon ja alkoi totuttaa naapurustoa miesfeminiinisyteen. Tällaisessa tilanteessa lapsen ei tarvinnut selviytyä kaikista erityisen sukupuolen aiheuttamista tilanteista yksin. Toki itsenäinen selviytyminen, jota monet aikaisemman sukupolven sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret ovat käyttäneet selviytymiskeinoina, rakentaa lapselle tiettyjä vahvuuksia. Riski on, että lapsi joutuu ikäänsä nähden liian haasteellisiin tilanteisiin tai ettei hän enää luota vanhempiensa tukeen.

On haastavaa kasvattaa sukupuolen suhteen yksilöllistä lasta kulttuurissa, joka korostaa että sukupuolia on kaksi erilaista. Vanhemmat ansaitsevat arvostusta ponnistuksistaan ja innovaatioistaan sekä tukea lähipiiriltään. Vanhemman lapselleen osoittama lämpö ja hyväksyvä tuki lapsen ainutlaatuisuutta kohtaan suojaaa sukupuolivähemmistöön kuuluvan mielenterveyttä vielä aikuisiässäkin.

Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan, että kaikille lapsille annetaan tilaa olla omanlaisiaan – eivätkä aikuisten sukupuoli-odotukset ohjaa sitä, mihin lapsia kannustetaan.

Jaana ja Leena kertovat suhteestaan Setan Yhdenvertainen vanhuus -projektin videolla Haluaisin pystyä kertomaan. Kuva: Martu Väisänen

PARISUHDE

Rakastetuksi tuleminen ja rakastaminen kuuluvat sukupuolivähemmistöjen elämään yhtä lailla kuin muidenkin ihmisten. Rakkauselämään ja vanhemmuuteen sukupuolen moninaisuus voi tuoda joitain erityisiä iloja sekä haasteita. Useimmiten – vaikkakaan ei aina – rakastuessamme ihastuksen sukupuoli on meille tärkeä. Meidän omaan identiteettiimme vaikuttavat perhemuoto, jossa elämme, ja kumppanimme sukupuoli. Kumppanimme sukupuoli vaikuttaa siihen, miten toiset meidät näkevät. Meille saattaa olla tärkeä oma

identiteettiimme esimerkiksi heterona, lesbona tai homona. Jos olemme biseksuaaleja, eli kykeneviä kokemaan sekä miehen että naisen vetovoimaiseksi, meillä saattaa silti olla toiveita liittyen kumppanimme sukupuoleen tai feminiinisyyteen ja maskuliinisuuteen.

Parisuhteeseen sukupuolen moninaisuus ei yleensä vaikuta kielteisesti, jos se on ollut tiedossa suhteen alusta asti. Rakastetut ovat ehkä kumpikin sukupuolen suhteen vähän erilaisia ja kokevat tulevansa oikein

kohdatuiksi ja tunnistetuiksi. Toinen voi olla esimerkiksi transsukupuolinen tai transvestiitti ja toinen ei, mutta kumpikin voi pitää toisen tapaa ilmentää sukupuoltaan viehättävänä muiden toisen persoonassa kiehtovien ominaisuuksien lisäksi. Iloa parisuhteeseen voi tuoda esimerkiksi kummankin vapaus olla kokonainen persoona ilman tiukkoja sukupuolirooliodotuksia tai leikkimielisyys ja hauskuus, joka voi liittyä oman sukupuolen ilmaisun kokeiluun.

Kriisitunnelma perheessä voi vaikuttaa vanhempien jaksamiseen. Jos parisuhteessa toisen sisäisesti kokema sukupuoli on salaisuus, tästä voi seurata etäänntyminen tai parisuhdekriisi asian tullessa esille. Jotkut parit eroavat, toiset uudistavat rakkaussuhteensa. Mahdollisuus elää omaa elämäänsä sellaisena ihmisenä kuin kokee olevansa, on meille iso asia, kuten myös kumppanin sukupuoli ja perhemuoto. Siksi toisinaan kestää vuosia tai vuosikymmen parin etsiessä uusia ratkaisuja ja kompromisseja yhteiseloon. Jos puoliset ovat myös vanhempia, on päätettävä, mitä lapsille kerrotaan. Pienelle lapselle on tärkeää perheen hyvä ilmapiiri ja se, että vanhemmat kykenevät olemaan heille läsnä.

Vanhemmat voivat olla huolissaan esimerkiksi toisen vanhemman transsukupuolisuuden tai transvestisuuden vaikutuksista pieniin lapsiin. Kuitenkaan juuri pienelle lapselle sukupuolen moninaisuus ei ole vaikea asia ymmärtää, kun asiasta kerrotaan lapselle ymmärrettävällä tavalla. Mitä pienempi lapsi on, sitä helpompia sanoja on tarpeen käyttää ja puhua konkreettisesti. Lapselle on tärkeää kuulla, muuttuuko jokin hänen elämässään ja saada varmuus, että yhteys vanhemman kanssa säilyy samana. Lapsen kysymyksiin on tärkeää vastata ja hyväksyä lapsen tunnereaktiot. Lapsella voi olla asiaan liittyviä huolia ja paineita, mutta aikuiset voivat auttaa.

Jotkut parit eroavat, toiset uudistavat rakkaussuhteensa.

Lapsen kannalta on tärkeää, että vanhemmat hakevat apua itselleen, jos heidän on vaikea keskenään käsitellä toisen sukupuolta. Kaikissa perheissä on omat vaikeutensa ja sukupuolen moninaisuus voi olla haasteita tuova asia joissakin perheissä. Lapset usein näkevät, mitä tapahtuu, vaikka aikuiset eivät olisi puhuneetkaan lasten kanssa. Esimerkiksi lapsi voi kysyä äidiltään ”oletko sinä poika?” tilanteessa, jossa äiti todella tuntee itsensä mieheksi, vaikka äiti ei ole vielä kertonut asiaa lapselleen.

Lapselle voi kertoa myös lapsen iso- tai pikusisaruksen, sedän, tädin tai isovanhemman sukupuolen moninaisuudesta. Perhe voi päättää, kuka kertoo asiasta. Kertoja voisi mieluiten olla lapselle läheinen ihminen, joka pystyy sekä eläytymään lapsen maailmaan että ymmärtämään itse sukupuolen moninaisuutta. Perhe päättää itse, koska lapsille kerrotaan. Aikuiset haluavat ehkä ensin itse tutustua ja sopeutua asiaan. Toisessa perheessä taas saatetaan haluta jakaa heti perheen elämään vaikuttava yhteinen asia.

Perheessä ei välttämättä tiedetä perheen jäsenen sukupuolen kokemisesta, jos se on ollut salaisuus. Sukupuoleen liittyvä salaisuus, kuten muutkin salaisuudet, vaikuttaa perheen tapaan olla yhdessä. Salaisuus voi vaikuttaa esimerkiksi perheen tunnelmaan ja mahdollisiin puheenaiheisiin ja koettuun läheisyyteen. Monesti perheessä aavistetaan tai jopa tiedetään salaisuus ja voi olla helpotus, kun asia vihdoin kohdataan ja siitä puhutaan.

Joissakin suvuissa voi olla tavallista enemmän sukupuolen monimuotoisuutta geneettisistä syistä. Tämä on voinut rakentaa perhesalaisuuksia moneen sukupolveen – salaisuuksien pitäminen on ollut ennen tavallinen selviytymiskeino.

Jos yhdellä perheenjäsenellä on häntä itseään koskeva salaisuus, hän voi etäännyä toisista. Hän ei tiedä, hylkäisivätkö toiset hänet tai ajattelisivat hänestä pahasti, jos he tietäisivät hänen salaisuutensa. Sukupuolivähemmistöön kuuluvilla nuorilla on usein tämä tilanne ja heitä jännittää perheelle avautuminen. Nuori voi luulla, että hänen toimintatavoissaan on kyse hänen persoonastaan – että hän on ”erakkoluonne” – eikä salaisuuden vaikutuksesta. Kun avoimuus tulee mahdolliseksi, se voi saada aikaan ajattelun muutoksia perheenjäsenissä. Joskus jonkun perheenjäsenen maailmankatsomus, arvot tai pelko kohdata asiaa on niin suuri, että perheessä tapahtuu kertomisen yhteydessä välirikko. Väliön katkeamisen tai toisen loukkaamisen pelko tai huoli, että tulee itse satutetuksi, on yleisin syy siihen, että avautuminen voi olla vaikeaa. Joillekin nuorille ja aikuisille sukupuolisamastumisen pitäminen omana tietona tuntuu turvalliselta ja he pitävät kokemuksensa yksityisasiana ja etsivät itselleen helpotusta tuovia selviytymiskeinoja, kuten luovia harrastuksia tai rikkaan fantasiamaailman.

Perheenjäsenet joutuvat joskus muuttamaan mielikuvansa läheisestään, kun he ovat saaneet tietää tämän olevan muunsukupuolinen (transgender), transsukupuolinen tai transvestiitti. Tähän voi mennä aikaa. Läheiset voivat alkaa huolehtia tai käymään läpi kriisin, johon voi kuulua epäuskoa, kieltämistä, suuttumusta, surua ja sopeutumista. Asia voi tässä prosessissa muuttaa monta kertaa merkitystään ja siinä voidaan alkaa nähdä myös hyviä puolia.

*"Pilketä silmässä, teatteriin lähdessä!"
– Minna-Maaria*

"Kahden-kolmentoista ikäisenä aloin katselemaan, että tytöillä on nättejä pitsipuseroita. Itselle heräsi ajatus, että minäkin haluan tuollaisia nättejä vaatteita eikä tällaisia pelkkiä suoria housuja ja prässättyjä paitoja vaan..."

– Eveliina, 70, Hyrynsalmelta

Sukupuolen moninaisuus koskee myös ikääntyviä ihmisiä. Joskus ikääntyvä perheenjäsen itse on esimerkiksi transtaustainen nainen tai mies tai intersukupuolinen. Joskus taas aikuinen lapsi kertoo iäkkäälle vanhemmalleen, että korjaa sukupuoltaan. Osalle ikääntyvistä asia on luonteva ja tuttu, ja tällöin elämäkokemus kantaa. Osalle asia on vaikea kohdata: he ovat oppineet pitämään sukupuolen moninaisuutta häpeällisenä asiana elettyään osan elämästään aikakautena, jolloin leimat olivat vahvoja. Jotkut ikääntyvistä perheenjäsenistä tarvitsevat itse tukea asian käsittelyssä, osa taas voi toimia tukena nuoremmille perheessä ja suvussa. Jos ikääntyvä itse on esimerkiksi transvestiitti, on tärkeää huomioida hänen tarpeensa ilmaista sukupuoltaan kokemallaan tavalla ja saada olla itsensä ja sinut oman elämäntarinansa eri puolten kanssa.

Jos nuori tai aikuinen käy läpi sukupuolen korjauksen, miettii hän usein kertoako itsensä tai taustastaan uusissa ihmissuhteissa ja yhteisöissä. Sukupuolen korjaus tarkoittaa, että saa lääketieteellistä apua, esimerkiksi hormonihoidoa ja leikkauksia, kehon piirteiden naisellistamiseksi tai miehistämiseksi. Osa päättää olla kertomatta juuri kenellekään, jotta tulisi kohdatuksi yhdenvertaisesti tai koska on kyse hyvin henkilökohtaisesta prosessista. Osa elää avoimesti, esimerkiksi transtaustaisena miehenä tai naisena, koska kokee parhaiten silloin voivansa olla oma itsensä. Tämä valintatilanne koskettaa myös perheenjäseniä.

Kaikki perheenjäsenet voivat tarvita toisiltaan tukea ja ymmärrystä tunteilleen ja näkökulmilleen, kun sukupuolen moninaisuus on perheasia. Perheessä voidaan oppia uutta ja vahvistua. Monissa perheissä rakkaus, keskinäinen ymmärrys ja onni yhdessäolosta syventyy lisää, kun perheenjäsen on avautunut sukupuolen moninaisuudestaan.

ENNAKKOLUULOT JA VÄHEMMISTÖSTRESSI

Ennakkoluulo on perusteeton kielteinen uskomus tai näkemys toisesta ihmisestä tai asiasta. Transihmisiin on liitetty paljon erilaisia ennakkoluuloja. Ennakkoluulojen taustalla voi olla vanhoja, toisen aikakauden ajatteluun liittyviä käsityksiä.

Miksi meillä on ennakkoluuloja? Ennakkoluulojen syntyä ja säilymistä on selitetty vieraisiin asioihin liittyvillä peloilla, traditiolla ja yhteisöissä kiertävillä legendoilla, joita on vahvistettu kasvatuksella. Ennakkoluuloja voi selittää tietämättömyydellä ja kommunikaation esteillä, yhteiskunnan sosiaalisten muutosten aiheuttamalla ahdistuksella ja turhautumisella tai yrityksenä palauttaa turvallisuuden ja hallinnan tunne. Ennakkoluuloja on selitetty myös ihmisen yrityksenä ymmärtää kielteisenä pitämiään tapahtumia tai helpotuksen hakemisena sisäiseen konfliktiin.

Kaikilla meillä on ennakkoluuloja. Joskus ennakkoluulomme pohjautuvat syviin tunteisiin ja arvoihin. Vaikka luonnollisesti puolustamme arvojamme ja tunteitamme, voimme silti altistaa itsemme uusille ajattelutavoille ja vuoropuhelulle toisella tavalla kokevan ihmisen kanssa. Voimme olla uteliaita omia torjuntareaktioitamme kohtaan ja kysellä, mitä pohjimmitaan pelkäämme tai minkä puolella olemme: miten voisin puolustaa näitä itselleni merkityksellisiä

asioita, silti hyväksyen toisen, eri lailla kokevan ihmisen ja ihmisten moninaisuuden olemassaolon.

Koska elämme kulttuurissa, jossa sukupuolen moninaisuuteen liittyvät ennakkoluulot ovat olleet yleisiä, meillä voi olla paikkansa pitämättömiä sukupuolen moninaisuuteen liittyviä luuloja ja myyttejä. Ennakkoluulot voivat satuttaa myös silloin, kun transihmisellä itsellään tai hänen läheisellään on sukupuolen moninaisuuteen liittyviä ennakkoluuloja. Niistä voi seurata erimielisyyksiä ihmissuhteissa tai vaikeus rakastaa ja kunnioittaa itseään.

Omat ennakkoluulot voivat nolottaa, toisaalta ne voivat myöhemmin naurattaa. Ennakkoluuloista voisikin pyrkiä keskustelemaan avoimesti hyväksyvässä ilmapiirissä eikä käsitellä niitä vain yksin omassa mielessään.

Ennakkoluulojen takia sukupuolen moninaisuutta piilotetaan eikä sitä uskalleta ilmaista aina edes läheisille. Jos ympäristö viestittää, että sukupuolia pitää olla vain kaksi ja että keho määrää sukupuolen, tällainen viesti voi ahdistaa ja aiheuttaa painetta toisin kokevissa. Ahdistavia ja kapeuttavia viestejä ovat muun muassa se, että kaikki muu on sairasta, epänormaalia tai moraalisesti väärin.

Ennakkoluulojen takia sukupuolen moninaisuutta piilotetaan eikä sitä uskalleta ilmaista aina edes läheisille. Jos ympäristö viestittää, että sukupuolia pitää olla vain kaksi ja että keho määrää sukupuolen, voi tällainen viesti ahdistaa ja aiheuttaa painetta toisiin kokeissa.

Ennakkoluulot aiheuttavat kärsimystä. Ihmiset alkavat pelätä omia tuntemuksiaan tai piilottaa ainutkertaista persoonaansa läheisiltään ja yhteisöiltään. Ennakkoluulojen takia läheiset voivat järkyttyä voimakkaammin kuin muuten kävisi, kun esimerkiksi perheenjäsenen transvestisuus tulee esiin.

Ennakkoluulot saavat aikaan vähemmistöstressiä. Tällä tarkoitetaan yksilön pitkäaikaista sosiaalista ja sisäistä painetta vähemmistöryhmään kuulumisen takia. Vähemmistöstressi voi vaikuttaa kielteisesti sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen ja hyvinvointiin. Sitä esiintyy sekä sukupuolivähemmistöön kuuluvilla että heidän perheenjäsenillään ja sitä voivat alkaa kokea työssään sukupuolivähemmistön edustajia kohtaavat viranomaiset ja auttajatkin. Esimerkiksi verenpaine voi kohota tai luottamus toisiin ihmisiin vähentyä. Tilanteessa mahdolliset tai valitut selviytymiskeinot vaikuttavat siihen, onko vähemmistöstressi terveysriski. Jos selviytyminen perustuu esimerkiksi tilanteen kieltämiseen tai itsensä mitätöintiin, sisäinen ja ulkoinen paine lisääntyvät. Hyviä selviytymiskeinoja tutkimusten mukaan on itsensä hyväksyminen, ymmärtävän tuen etsiminen, omien oikeuk-

sien puolustaminen sekä se, että tekee parhaansa, mutta ei vaadi itseltään liikaa.

Ennakkoluulot ovat ihmisyyteen ja ryhmädynamiikkaan kuuluva asia, jota ei täysin voi poistaa. Ennakkoluuloihin pystyy vaikuttamaan, esimerkiksi ryhmätilanteessa voi ilmaista, ettei jaa keskustelussa esiin nousutta ennakkoluuloa. Ihmiset voivat muuttaa ennakkoluulojaan saadessaan uutta tietoa ja erityisesti ymmärtäessään, etteivät oman ryhmän jäsenet jaa ennakkoluuloa.

Jos haluaa vaikuttaa itselle läheisten ihmisten ennakkoluuloihin, kannattaa puhua avoimesti siitä, mitä pitää vääranä käsityksenä ja miltä se käsitys itsestä tuntuu tai miten se vaikuttaa elämään sekä ihan konkreettisesti antaa asiantietoa. Itseään kannattaa suojella. Jos vuoropuhelu tuntuu liian uuvuttavalta ja satuttavalta, voi ehdottaa, että läheinen keskustelisi asiasta jonkun kanssa, johon kaikki osapuolet luottavat, menisi läheisten vertaistukiryhmään tai että perheenä haettaisiin yhdessä apua asian käsittelyyn.

IHMISOIKEUDET KUULUVAT KAIKILLE

Ihmisoikeuksissa on kyse tavallisista arjen asioista, turvallisuudesta, terveydestä ja mahdollisuuksista, esimerkiksi:

- Jos olen lapsi tai nuori, onko koulu minulle turvallinen vai kiusataanko minua siellä joka päivä tyttömäisyydestäni?
- Viestitetäänkö minulle, että kuulun porukkaan vai että olen outo kummitoinen?
- Saavatko vanhempani apua ymmärtääkseni, että heillä on sukupuoleltaan moninainen lapsi vai syyttävätkö he itseään ja painostavat minua muuttamaan, kunnes vetäydyn ja menetän elämänhaluni?
- Jos tarvitsen lääketieteellistä apua, kohdellaanko minua ystävällisesti ja kunnioitetaanko itsetuntemustani ja itsemääräämisoikeuttani?
- Arvostetaanko minua työntekijänä vai perutaanko ylennykseni, kun kerron lähteväni sukupuolen korjaukseen?
- Määritelläänkö minut vanhemmuuteen kelpaamattomaksi, vaikka minua ei edes tunneta ihmisenä?
- Kun kävelen kadulla, haukutaanko ja uhkaillaanko minua ja utelevatko tuntemattomat henkilökohtaisia asioitani, etten saa öisin unta?

Ihmisoikeuksia on pyritty edistämään kansainvälisillä sopimuksilla, lainsäädännöllä ja viranomaiskäytännöllä. Monissa maissa sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeudet eivät vielä toteudu. He ovat vaarassa kohdata tavallista enemmän fyysistä, seksuaalista ja henkistä väkivaltaa. Taustalla ovat ennakkoluulot ja erilaisuuden herättämä ahdistus. Lisäksi sukupuolivähemmistöt kohtaavat rakenteellista väkivaltaa, jossa kenenkään sitä tarkoittamatta yhteiskunnan kehittymättömyys ja sosiaaliset rakenteet tuottavat kärsimystä. Esimerkiksi jokainen ihminen on pakko virallisesti määrittellä mieheksi tai naiseksi. Vielä 2010-luvulla sukupuolinormeja vastaamattomien vauvojen anatomiaa on muutettu kirurgisesti aiheuttaen kipuja ja kunnioittamatta ihmisen itsensä oikeutta päättää kehostaan. Pikkuhiljaa ollaan heräämässä siihen, että sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksia on parannettava.

Yhdysvaltojen presidentti Barack Obama on ensimmäisenä valtion johtajana maininnut tarpeen edistää transihmisten oikeuksia yhteiskunnassa. Euroopan ihmisoikeuskomissaari on ehdottanut parannuksia sukupuolivähemmistöjen asemaan Euroopassa. Suomessa tasa-arvovaltuutettu pyrkii edistämään sukupuolivähemmistöjen oikeuksia.

Monet sukupuolivähemmistöön kuuluvat ja heidän perheenjäsenensä toimivat aktiivisesti ihmisoikeusjärjestöissä eri puolilla maailmaa vaikuttaakseen sukupuolivähemmistöjen paikallisiin ja yhteisiin ongelmiin. Esimerkiksi Ranskassa transsukupuolisten lasten vanhempien järjestö on vaatinut lasten kouluturvallisuuden lisäämistä siten, että lisätään opettajien tietämystä sukupuoleltaan moninaisten lasten tarpeista ja ohjataan puuttumaan syrjintään ja kiusaamiseen. Yhdysvalloissa aktivistit ovat julkaisseet lasten taidekirjan, johon sukupuoleltaan moninaiset lapset ovat saaneet lähettää piirtämänsä omakuvan. Suomessa on järjestetty seminaareja, elokuva- ja teatteriesityksiä, työpajoja, klubeja, luentosarjoja, mielenosoituksia, leirejä, saatekaarimessuja, annettu mediahaastatteluja, toimitettu historiallisia dokumentteja museoon, lähdetty porukalla lavatansseihin sekä käyty keskustelua poliitikkojen ja viranomaisten kanssa.

Suomessa sukupuolivähemmistöjen hyväksi voi toimia Setassa ja Setan jäsenjärjestöissä, kuten Dreamwear Clubissa tai Trans-tukipisteellä, Amnestyn Suomen osastossa, Trasekissa tai perustamalla oman toimintaryhmän.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla läheisineen on valtaa vaikuttaa. Jo totuuden kertominen voi muuttaa maailmaa. Jokainen voi vaikuttaa omassa elinpiirissään. Meillä, jotka tunnemme asioita, on velvollisuus puhua sukupuolen moninaisuudesta, koska arvokkaat tietomme voivat vaikuttaa esimerkiksi jonkun lapsen tai nuoren terveyteen tai onnellisuuteen. Meillä on voimaa, kun päätämme käyttää sitä yhteiseksi hyväksi. Yhteiskunnassa on aika herätä tähän päivään ja siihen, että kaikenlaisilla ihmisillä on oikeus olla olemassa ja ottaa tilansa

tästä maailmasta. Turvallisen, mukaan ottavan ja avoimen tilan rakentaminen kaikille ihmisille riippumatta ihmisten tavasta ilmentää sukupuolta, on meidän jokaisen asia ja hyödyttää yhteisöjä.

*"Hän huomasi olevansa keiju.
Silloin maailma avautui ja kaikki
oli mahdollista."
– Kati Lily*

Kuva: Amanda Majasaari

MONINAISUUDEN HYVÄKSYMINEN VAHVISTAA TERVEYTTÄ

Aiemmin sukupuolen moninaisuuden ilmenemismuotoja on länsimaisessa kulttuurissa määritelty sairaudeksi tai häiriöksi, mutta nyt sairauskäsityksestä ollaan vähitellen luopumassa. Keskiverto ei ole sama asia kuin terve tai onnellinen.

Yli sadan vuoden ajan on ollut kaksi erilaista käsitystä, joista toisen mukaan sukupuoli- ja moninaisuuden muodot sairautta tai kehityshäiriötä toisen mukaan ne ovat luonnollisia ja tervettä ihmisyyden monimuotoisuutta, mutta yksilö voi alkaa tuntea itsensä sairaaksi sosiaalisen hyljeksinnän takia. Käsitys sukupuolen moninaisuuden luonnollisuudesta on edelleen vahvistumassa. Tähän on vaikuttanut tiedon lisääntyminen sukupuolen moninaisuuden biologisesta taustasta sekä se, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset ovat tuoneet avoimesti esille kokemuksiaan.

Vuonna 2010 asiantuntijoiden eturivi (The World Professional Organization for Transgender Health WPATH) lausui: ”Sukupuolen ilmentäminen, sukupuoli-identiteetti mukaan lukien, tavalla, joka ei sovi stereotyyppisten oletusten mukaisesti yhteen yksilön syntymähetkellä määritellyn sukupuolen kanssa, on tavallinen ja monikulttuurinen inhimillinen ilmiö, jota ei tulisi lähtökohtaisesti tuomita sairaaksi tai kielteiseksi”.

Sairausluokituksia muutetaan tiedon lisääntyessä ja ajattelutapojen muuttuessa. Pohjoismaissa transvestisuus on 2000-luvulla poistettu sairausluokituksista. Sairausluokitusten uudistusta hidastaa huoli siitä, miten voitaisiin turvata ihmisille eri maissa mahdollisuus saada yhteiskunnan korvaamia sukupuolen korjaushoitoja.

Joistakin ihmisistä transsukupuolisuus tuntuu sairaudelta tai vammalta, koska siihen on heillä liittynyt kärsimystä ja toimintakyvyn alenemista. Toisista transsukupuolisuus ei ole tuntunut sairaudelta, vaan osalta heidän identiteettiään ja elämänhistoriaansa. Toisista ihmisistä tuntuu luontevalta käyttää omista kokemuksista puhuessaan ja itseään määritellessään lääketieteessä syntyneitä käsitteitä, kuten transsukupuolisuus tai transvestisuus. He mieltävät ne neutraaleiksi. Toiset eivät ole ottaneet näitä termejä omakseen, vaan mieluummin määrittelevät itsensä jollain muulla tavalla, esimerkiksi yksinkertaisesti korostaen naiseuttaan, mieheyttään tai muunsukupuolisuuttaan. Ihmisten erilaisia tapoja kokea ja merkityksellistää kokemuksiaan tulee kunnioittaa.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvat voivat pääsääntöisesti hyvin eikä heillä ole mielenterveysongelmia. Jotkut nykyisestä yhteiskuntamallista kumpuavat ongelmat, ku-

ten masennus ja ahdistuneisuus, ovat silti sukupuoli­vähemmistöön kuuluvilla tavallis­ta yleisempiä. Tätä on selitetty erityisesti lapsen kokemuksella vanhempien tuen puutteesta, kun vanhempi on yrittänyt ohjata lasta sukupuoli­normeihin, kiusaamisko­kemusten yleisyydellä sekä ennakkoluuloihin liittyvillä stressitekijöillä ja vaikeudella uskaltaa olla oma itsensä.

Valitettavasti vielä nykyäänkin on pyritty vaikuttamaan psykoterapialla ihmisen sukupuoli­kokemiseen. Nykyisin tiedetään, ettei terapia ole tällä tavalla vaikuttavaa, päinvastoin se voi olla vahingollista. Psykologien ja psykoterapeuttien eettisiin ohjeisiin kuuluu, ettei tällaisia hoitoja pyritä antamaan. Sen sijaan ihmisiä, pareja ja perheitä voi tukea itse etsimään ja löytämään heille sopivat ratkaisut. Ne voivat olla ainutlaatuisia. Kukaan toinen ei voi tietää, millainen tapa ilmentää sukupuoli­ta ja omaa identiteettiään vahvistaa ihmisen hy-

vinvointia. Vain ihminen itse voi saada sen selville. Läheinen tai ammattiauttaja voi auttaa olemalla läsnä ja auttamalla toista samaan kosketuksen omiin tuntemuksiin­sa ja hyväksymällä sen, mitä toinen kokee. Ihmistä voi auttaa pohtimaan omia koke­muksiaan ja niiden merkitystä ja kehityshis­toriaansa, mutta sukupuoli­kokemista ei tule selittää pois tai tulkita joksikin muuksi, koska sukupuoli­monimuotoisuus on to­dellisuuteen kuuluva asia.

Jos lapsi, nuori tai aikuinen kokee sukupuoli­liristiriitaa ja hänen hyvinvointinsa kärsii, hän voi hakeutua sukupuoli­korjaushoi­totarpeen arvioon. Hoitoarvioon pääsee Suomessa lääkärin läheteellä erikoissai­raanhoitoon Helsingin ja Tampereen yliopis­to­llisten keskussairaaloiden aikuis- ja nuorisopsykiatrian yksiköihin. Tukea voi saada Transtukupi­steeltä, eri puolilla Suomea kokoontuvista vertaistukiryhmistä, Setan jäsenjärjestöistä ja nettikeskustelualueilta.

Minut tekee onnelliseksi se, että saan elää omannäköistäni elämää tehden asioita joista nautin. Kansalaisaktiivis­mi sukupuoli­vähemmistöjen oikeuksien pa­rantamiseksi on minulle tärkeää ja luo uskoa siihen, että joskus olemme aidosti yhdenvertaisia.

– Miska 2013

MONINAISUUS VOIMAVARANA

Luonnon ja ihmislajin monimuotoisuus on rikkautta ja palvelee yhteisön selviytymistä. Hyödyimme erilaisista ominaisuuksistamme ihmisinä eri aikoina.

Sukupuolen moninaisuus hyödyttää meitä tällä hetkellä niin, että se laajentaa kuvaamme siitä, millaisia voimme ja saamme olla ihmisinä, tyttöinä ja poikina, miehinä ja naisina tai muunsukupuolisina. Sukupuolinormit avartuvat ja meille kaikille tulee lisää tilaa olla omanlaisiamme.

Sukupuolinormatiivisuus tarkoittaa, että on olemassa ihannekuvat miehisestä miehestä ja naisellisesta naisesta, joita kaikkien odotetaan tavoittelevan tai ihailevan. Sukupuolinormiin kuuluu, että esimerkiksi naisen kuuluu olla hoivaava ja miehen kilpaileva; mies ei saa olla herkkä ja ujo ja nainen ei saa olla kiinnostunut enemmän asioista kuin ihmisistä. Sukupuolen moninaisuuden olemassaolo tekee näkyväksi sukupuolinormit ja tästä kaikki voivat hyötyä.

Nykyisin eläviin sukupuolivähemmistösukupolviin kuuluvat ihmiset ovat joutuneet elämänsä aikana usein kohtaamaan vaikeita asioita. Elämänhistoria, jossa on ollut vaikeita asioita, voi tuoda rajoituksia ja haavoja, jotka ovat vasta paranemassa. Mutta ihmisillä, jotka ovat kokeneet elämässään vaike-

uksia, tiedetään myös olevan mahdollisuus kypsyä persoonina aivan erityisellä tavalla. Tämä pätee sekä sukupuolen moninaisuuteen liittyviin vaikeuksiin kasvun aikana että muihin ihmiselämän ongelmiin. Monet trans- ja intersukupuoliset ihmiset ovat joutuneet pitämään sisällään suuria salaisuuksia ja pienestä pitäen käsittelemään asioita paljon mielessään. Osa on voinut reagoida näissä olosuhteissa kehittymällä luovaksi ja omaperäiseksi tai on kehittänyt sosiaalisia taitoja pystyäkseen pääsemään erilaisena porukkaan mukaan. Lisäksi monille on vuorovaikutuskokemusten ja rooliodotusten kautta muodostunut kuva sekä siitä, millaista on miesten elämä, että siitä, millaista on naisten elämä. Osa taas ei omien kokemustensa pohjalta painota sukupuolta vuorovaikutustilanteessa lainkaan vaan kykenee tavallista selkeämmin näkemään toisen persoonan ilman sukupuoleen liittyviä odotuksia tai tulkintaa.

Monet ovat joutuneet käymään läpi omaa identiteettiään ja elämänhistoriaansa pitkään ja intensiivisesti, jolloin itsetuntemus ja päätöksentekokyky on kehittynyt. Myönteisellä tavalla itsetuntemusta lisäävä psykoterapia tai osallistuminen vertaistukiryhmiin mahdollistaa kypsymisen ja omien sokeiden pisteiden tiedostamisen. Joillekin on kehittynyt vahva oikeudenmukaisuuden

tunto sekä ymmärrys kärsimyksestä ja sen lievittämisestä. Sukupuolen, sen moninaisuuden kokeminen itsessään tai sukupuollettomuuden kokemus voi olla iloa, voimaa ja itsearvostusta lisäävä tekijä. Rohkeus olla oma itsensä on voimavara, jota monet ihmiset tavoittelevat ja ihailevat. Oman sukupuolensa löytäminen ja ilmaiseminen tuo tyytyväisyyttä ja onnea elämään.

*"Yli 50 vuoden 'haudassa
makaamisen' jälkeen on
yllättävän ihanaa nauttia
kauniista mekoista."*

- Kirsi

MONINAISUUS NUMEROINA

0,5 % ihmisestä sanoo olevansa transsukupuolisia tai transgendereitä 28 662 ihmisen puhelinhaastattelussa (2012, Yhdysvallat).

0.15 % vauvoista on intersukupuolinen tila (www.isna.org).

5 % tutkimukseen vastanneista koki olevansa yhtä paljon kumpaakin sukupuolta ja **0.5 %** koki olevansa enemmän toista sukupuolta kuin heille syntymässä määritettyä sukupuolta (2006, Hollanti).

2 % miehistä on transvestiitteja (1997, Ruotsi).

6 % tutkimukseen osallistuneista naisista on toivonut itselleen mieskehoa tai miehistä toivonut itselleen naiskehoa (2010, Suomi).

6,6 % pojista ja **4,9 %** tytöistä toimi jatkuvasti toiselle sukupuolelle tyypillisillä tavoilla (1997, Yhdysvallat).

10 % sekä tytöistä että pojista oli tuonut esille toiveen, että he olisivat toista sukupuolta (2003, Hollanti).

1.2 % lukiolaisista kertoi olevansa transihmisiä ja **2.5 %** epävarmoja sukupuoli-identiteetistään (2014, Uusi-Seelanti).

**MITÄ TIEDETÄÄN
SUKUPOULEN MONI-
NAISUUDEN YLEI-
SYYDESTÄ?**

KIRJALLISUUTTA

Aarnipuu, Tiia (2008). Trans. Sukupuolen muunnelmia. Like.

Alanko, Katarina (2010). Childhood Gender Atypical Behavior and Adult Same-Sex Sexuality : Genetic and Environmental Influences, and Associations with Recalled Parent-

Child Relationships and Current Psychiatric Symptoms. Åbo Akademi.

Amnesty International (2014): The state decides who I am: Lack of legal gender recognition for transgender people in Europe. Clark, Terryann C & muut (2014). The

Health and Well-Being of Transgender High School Students: Result from the New Zealand Adolescent Health Survey (Youth's 12). *Journal of Adolescent Health*

Cohen-Kettenis, Peggy ja Pfäfflinn, Friedemann (2003). *Transgenderism and Intersexuality in Childhood and Adolescence*. Sage Publications.

Conron KJ & al. (2012). *Transgender Health in Massachusetts: Results from a Households Probability Sample of Adults*. *American Journal of Public Health*, 118.

Devor, Holly (1989). *Gender Blending: confronting the limits of duality*. Indiana University Press.

Dovidio, John F. , Glick, Peter and Budman, Laurie (2005)(ed.). *On the Nature of Prejudice fifty Years after Allport*. Blackwell Publishing.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun julkaisu Issue Paper: Human Rights and Gender Identity, <https://wcd.coe.int/>

ILGA-Europe & Transgender Europe (2011). *Human Rights and Gender Identity: Best Practice Catalogue*.

Karvinen, Marita (2005). *Sukupuoli ja kulttuuri*. Sexpon seksuaalineuvojakoulutuksen päättötyö.

Kilpiä, Juha (2015). *Nimestä minut tunnet*. Aktuaali koulutuspalvelu.

Kuyper, L. (2006). *Seksuaaliteit en seksuele gezondheid bij homo- en biseksuelen* Sexuality and Sexual Health among homo- and bisexuals. Teoksessa Bakker VanWesen

beek (toim.) *Sexuele gezondheid in Nederland 2006* (Sexual health in the Netherlands 2006, ss 167-188. Delf:Eburon

Larsson, Sam (1997). *Det andra jaget vid manlig transvestism*. Ett jagteoretiskt och kognitionspsykologiskt perspektiv. *Acta Universitatis Upsaliensis*.

Mustola, Kati ja Pakkanen, Johanna (2007) (toim.) *Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuoliyvähemmistöjen historiaa*. Like.

Muu, mikä? *Sukupuolivyvähemmistönuorten visio 2020* > *Setan verkkosivuilla*

Tasa-arvovaltuutetun selvitys sukupuoliyvähemmistöjen asemasta, www.tasa-arvo.fi > *Julkaisut* > *Tasa-arvovaltuutetun julkaisuja*

Tuovinen, Liisa, Ståhlström, Olli, Nissinen Jussi ja Hentilä Jorma (2011)(toim). *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Gaudeamus.

Vainio-Korhonen, Kirsi (2012). *Ujostelemattomat. Kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*.

YK:n ihmisoikeuskomissaarin (OHCHR) julkaisu *Born Free and Equal – Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law*, www.ohchr.org/

Ålgars, Santtila & Sandabba (2010). *Conflicted Gender Identity, Body Dissatisfaction, and Disordered Eating in Adult Men and Women*. *Sex Roles*, 63, 118-125.

www.isna.org
www.wpath.org
www.transtukipiste.fi
www.tgeu.org

MONET MEISTÄ OVAT LÖYTÖRETKELLÄ SUKUPUOLEEN

Sukupuoli on joillekin meistä asia, jota meidän ei tarvitse erityisesti ajatella – olimme sitten sukupuolivähemmistöön kuuluvia tai emme. Sukupuoleen liittyvät huolet ovat kuitenkin meillä ihmisillä tavallisia. Esimerkiksi voimme olla huolissamme siitä, kelpaameko ja arvostetaanko tapaamme ilmentää sukupuoltamme tai sukupuolettomuuttamme. Meidän jokaisen sukupuolen ilmaisu ja kuva itsestämme muuttuu hieman elämämme aikana eri ikäkausina.

Joidenkin ihmisten sukupuoleen liittyvä huoli on epävarmuus omasta identiteetistä ja sukupuoleen liittyvien kokemusten merkityksestä. Joku voi miettiä, onko hän intersukupuolinen tai transihminen, tietämättä tätä varmasti. Silloin hän voi etsiä tietoa, tarinoita ja pohtia itseään yksin, lähipiirin, vertaistukiryhmän tai sukupuolen moninais-

suutta tuntevan ammattiauttajan kanssa. Toiset saavat varmuuden identiteetistään hetkellisenä oivalluksena, kun taas toiset tekevät identiteettiyötä pitkään.

Identiteettiyö sukupuolen alueella tarkoittaa, että tutustun omiin kokemuksiini, muistelen niitä, teen roolikokeiluja, pohdin unelmiani, haaveitani, uniani ja fantasioitani. Teen havaintoja siitä, miltä minusta tuntuu olla kehossani erilaisissa tilanteissa. Mietin, miten toivoisin tulevani nähdyksi. Jos koen pahaa oloa sukupuoleeni liittyen, selvitän itselleni, mikä tuntuu vaikealta tai raskaalta. Voin verrata kokemuksiani sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien kokemuksiin. Epävarmuudessa identiteettiyö kannattaa, koska se on ovi itsensä syvempään ymmärtämiseen, iloon ja uusiin mahdollisuuksiin.

**MISTÄ VOIN TIETÄÄ,
KUULUNKO
SUKUPUOLI-
VÄHEMMISTÖÖN?**

"Olen aina vahvasti sukupuolta, mutta sen laatu vaihtelee. Joskus olen ulkonäöltäni ihan tyttö, joskus laitan viikset, välillä on sukupuoleton olo ja joskus tuntuu siltä kuin olisin dragissa. Persoonassani ristiriitaisetkin piirteet yhdistyvät luontevasti ja rakastan sekoittaa sukupuolipakkaa."

– Cecilia Bergström

"On virkistävää joskus ottaa lomaa oman sukupuolen asusta ja ylittää rajoja. Samalla saan mahdollisuuden tutkia maailmaa uudesta kulmasta sekä ravistella käsityksiä siitä, että ulkomuoto muka määräisi lopullisesti sen kuka olen tai miten tulisi toimia.

Ei ole oikeaa tai väärää tapaa toteuttaa itseään, on vain karvoilla tai ilman."

– Veera

Transmies 2006
© Loren Rex Cameron

SANASTOA

SUKUPOULETON tarkoittaa, ettei ihminen samastu mihinkään sukupuoleen. Kokemus voi olla pysyvä koko elämän jatkuva olotila.

SUKUPOULI-IDENTITEETTI on ihmisen oma kokemus siitä, mihin sukupuoleen hän samastuu tai minkä sukupuoliryhmän hän kokee omakseen. Sukupuoli-identiteetti voi olla mies, nainen tai jotain muuta.

TRANSSUKUPOULINEN tarkoittaa, että syntymässä pojaksi määritelty kokee olevansa tyttö tai tytöksi määritelty kokee olevansa poika tai ihmisellä on jatkuva syvä toive olla toista sukupuolta. Transsukupuolisuus tulee esiin jo lapsena tai vasta myöhemmässä iässä, kun ihminen pystyy käsittelemään kokemuksiaan ja ymmärtämään niiden merkityksen.

TRANSVESTIITTI on ihminen, joka kykenee eläytymään moniin sukupuoliin ja hänellä on tarve olla välillä miesroolissa ja välillä naisroolissa.

MUUNSUKUPOULINEN / TRANSGENDER ei koe kuuluvansa selkeästi mies- eikä nais-sukupuoleen. Hän voi olla molempia tai ei kumpaakaan. Hän voi kokea, ettei kaksina-
paisessa mies-nais-jaossa kyetä tunnistamaan hänen kokemustaan sukupuolestaan. Transgender voi kokea itsensä sukupuolettomaksi, muunsukupuoliseksi, kaksi- tai monisukupuoliseksi.

TRANSIHMINEN on kattotermi ja tarkoittaa transsukupuolisia, transvestiitteja ja muunsukupuolisia/transgendereitä. Kaikki eivät halua käyttää tätä käsitettä, koska he kokevat, että keskenään liian erilaisia ihmisten kokemuksia niputetaan samaan kategoriaan. Joillekin transihminen on identiteetti, joka antaa tilaa olla omanlainen tarvitsematta määritellä itseään liian ahtaasti.

INTERSUKUPOULISUUS on tila, joissa lapsen fyysinen kehitys sukupuoleen on ollut yksilöllistä ja lapsella ei ole selkeästi vain tytön tai vain pojan piirteitä. Joillekin nuorille ja aikuisille intersukupuolinen on lisäksi omaksi koettu identiteetti, toisille tilan kanssa syntyneille ei.

SUKUPOULIVÄHEMMISTÖILLÄ tarkoitetaan transihmisiä, intersukupuolisia sekä sukupuolettomiksi itsensä kokevia.

CIS tai CIS-SUKUPOULI tarkoittaa, että ihminen kokee omakseen mies- tai naissukupuolen, johon hänet on syntymässä määritelty kehonsa perusteella.

SUKUPUOLEN MONINAISUUS

**Setan Transtukipisteen tuottama opas
kaikille, joita sukupuolen moninaisuus
koskettaa tai kiinnostaa.**

Seta on 40-vuotias valtakunnallinen ihmisoikeusjärjestö. Setan tavoitteena on hyvinvoinnin ja ihmisoikeuksien toteutuminen riippumatta ihmisen seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Setalla on 24 jäsenjärjestöä eri puolilla maata. www.seta.fi

Setan yhteydessä toimii Transtukipiste, joka tuottaa psykososiaalisia tukipalveluja transihmisille ja heidän läheisilleen sekä toimii sukupuolen monimuotoisuuden asiantuntijana. Transtukipiste tarjoaa sekä maksutonta ammatillista keskusteluapua että vertaistukea, konsultoi ja kouluttaa sekä kokoaa tutkimustietoa ja kokemustietoa sukupuolen moninaisuudesta. www.transtukipiste.fi

